

KÖZÉPEURÓPA NÉPEI

HA AGGÓDÁSSAL és gonddal fordulunk a középeurópai probléma szomorú szövevénye felé, egyre inkább tisztázódik bennünk a felismerés: a középeurópai válság nem gazdasági, nem is elsősorban politikai, hanem lélektani kérdés, mely természetesen szorosan összefügg az itteni népek társadalmi állapotával, illetve fejlődési fokozataik irányával és a fokok és irányok közti különbségekkel.

Ami a középeurópai probléma társadalmi valóságait illeti, itt különböztetnünk kell két dolog között. Íme, itt van a középeurópai népek naturál-gazdasági vagyis agrárállapota, mely lényegesen eltér a nyugat- és középeurópai polgárisodás és urbanizmus formáitól. Ám Közép-Európa sohasem volt belsőleg önálló terület s mindig Nyugatra tekintett. E népek sorsa és története folytonos félbemaradások, tragédiák, letörések sorozata s talán el is kellett volna veszniük, csalódniaok is kellett volna önmagukban, ha Nyugatról nem érkezett volna el hozzájuk a XIX. század elején a fejlődés, a haladás, a polgárisodás és az emberi egyenlőség sok nagy gondolata. Emelkedésük mértéke ezután a Nyugat, s ez természetes is, mivel múltjuk viharai közt egészen elvesztették értéküket a mértékek és formák, melyek megszabták külön életüket évszázadokkal ezelőtt — amennyiben egyáltalában külön, zárt volt ez az élet s nem igazodott akkor is Nyugat vagy Bizánc haladottabb, teljesebb szabályai szerint... A középeurópai népek sorsa így ingadozik a XIX. századtól a két véglet között: még eleven erővel él közöttük a múlt, de már hívja őket ellenállhatatlanul a nyugati polgárisodás.

Ha a középeurópai kérdés egyszerűen gazdasági és társadalmi probléma lenne, jóformán semmi nehézség sem állna megoldása útjába. A közös paraszti, agráréletforma egységes magatartást ima elő népei számára a nyugati polgárisodással és iparral szemben s Nyugat eredményeinek befogadása

nem ütköznek különösebb nehézségbe ezen az egységes, általános életszinten, amit minden változat és táji hullámvás ellenére is megjelenít a keletközép-európai parasztság. Igen ám, csak hogy Európára különféleként reagálnak a egyes keletközép-európai népek, nemzetek, államok s ennek oka elsősorban az, hogy az e tájat sújtó nivellálódás nem volt egységes, és általános; egyes népeket jobban megtörték a messzi századok, mások továbbra is büszkén emelték fel derekukat. A táj, a természet, a múlt tehát már eleve különböző kiindulópontokat teremt, ahonnan e népek elindulnak az európai polgáriasság felé.

A természeti, paraszti, naturálgazdasági életforma általános, de mégsem vezető és döntő társadalmi képlet mindenütt. Keletközép-Európában ugyanis vannak történelmi népek, melyek megőrizték — bármi áron — közbiz, társadalmi, állami hagyományait, vagy legalábbis e hagyományok fikcióját — ilyenek a magyarok, lengyelek, csehek, horvátok — és vannak oly népek, melyek életéből a megpróbáltatások egészen kitörültek a történelmi tradíciót, oly soká nehezedett rájuk az idegen uralom, — ilyenek a szerbek, bolgárok; nem egy esetben a XIX. század hívta életre egyes népek tudatos egyéniségét, melynek azelőtt semmi múltja, ismert öröksége nem volt, mint ez a szlovákok, ruszinok, szlovének esetében szemlélhető. A XIX. század romantikája feléleszti a történelmi hagyományt, a gazdag múlttal rendelkező népek emlékeit s ugyanekkor a történelmi népeket is arra sarkalja, hogy hagyományt teremtsenek maguknak (pl. a dákoromán kontinuitás, szlovák történelmi romantika). A történelmi népek romantikája, multkeresése, irodalmi és nyelvi reformja mögött azonban már készen áll az akarat, mely az illető nép saját nyelvi és néprajzi területén belül, sőt sokszor azon kívül is mulhatatlanul és megbékíthetetlenül odatörekszik a nyugati eszmény felé. A nyugati eszményt Keletközép-Európában a gyér és művelt litterátus réteg hozza el, a nemzetiségi kérdés mostantól fogva jellegzetesen középosztályi probléma, hiszen a középosztály hordozza annak a nyelvi és irodalmi reformnak, majd meg politikai fejlődésnek gondolatát, mely formát és jelleget ad az eddigi öntudatlan és történelmi népretegeknek.

A kérdés e vonatkozásában társadalmi ellentétekben és a különböző Nyugat-szemléletben jelentkezik. A történelmi múltú nemzetek a Nyugat hagyományos rétegei felé tekintenek; míg a történelmi múlt nélküli, fiatal és demokratikus eredetű népek, bárhol cicomázzák is magukat a történelmi romantika sallangjaival, nem sok közösséget találnak a nyugati arisztokráciákkal, ehelyett inkább saját belső struktúrájuknak megfelelően a fejlődő nyugati demokráciákkal s a demokratikus politikával keresnek kapcsolatot. Népiességük is mentes volt minden társadalmi előítéllettől; lám, Safarik lehatolt a szláv régiségek oly mélységeig, amelyek már egészen függetlenek minden állami, jogi és történelmi kapcsolattól s melyeket egyáltalában nem érinthetett a szerbekre és oroszokra nehezű százados idegen uralom; a XIX. század második felétől tehát egyre erőteljesebb az a törekvés, mely Keletközép-Európa kisebb nemzeteit azokkal a modern nyugati társadalmakkal rokonítja, melyek túlnőttek saját történelmi örökségükön s inkább egy hagyománytalan polgári civilizáció gátlástalan előretörésében találtak érvényesülést. Viszont a történelmi nemzetek nyugati kapcsolatai ugyanilyen arányban lehanyaglanak; hiszen a nyugati polgáriasság egyre jobban elszakad a tradíciótól és az ottani történelmi osztályoktól; az új, demokratikus társadalmakra viszont már 1914 előtt sem hatottak nagyon a történelmi érvek, bármilyen dicsőséges múlttal is rendelkezett az illető ország.

A XIX. század felrázta csüggedésükből a keletközép-európai nemzeteket, de Európára való rábredésük már különböző kategóriákban történt. A történelmi nemzetek tendenciája mostantól kezdve védekező, a hagyománytalan népek viszont támadásba lendülnek át. Azért kellett ennek így történnie, mert Kelet-Közép-európa valósággal „klasszikus“ területe a nemzeti ellentéteknek és kevertségnek s a történelmi és hagyománytalan nemzetek soká együtt éltek, egyetlen államtestet népesítettek be s életkörülményeik, tendenciáik mindenképpen metszik egymást. Jól mutatja a fejlődés ily menetét a történelmi Magyarország példája, bár hasonló jelenségekkel találkozunk cseh-szudéta-

német, lengyel-ukrán, horvát-szerb viszonylatban is. Az ország vezető, névadó, „történeti“ nemzete a történeti romantikától a XIX. század elején nemcsak a feléledés ihletét nyeri, de egyszersmind örökli a vezetés, az uralkodás princípiumát is, mely a modern nyugati nemzetállam eszméit párosítja a történeti hagyomány érveivel. A történeti nemzet területe nem felel meg a nyugati állami ideálnak, mely a terület, népesség, főhatalom hármasságának teljes azonosságát hirdeti. A főhatalom Kelet-Középeurópában régen elvétetett a nemzetektől és Ausztriára szállott; magyar és cseh vonatkozásban tehát itt külön kérdés támadt, mely vissza akarta szerezni a modern nemzetnek a késői középkorban elveszett állami önjogúságát. A területet viszont nem népesítette be ugyanaz a népesség, s a főhatalom nem egyszer a történeti államnép igényei ellenében az ország egyéb lakosaira támaszkodott; Ausztria így társult a magyarországi nemzetiségekkel s a csehek ellenében a szudétánémekkel. Ugyanakkor a történeti joggal szemben felemelkedtek az ország területe egyéb népeinek ellentétes tendenciái is. A történeti nemzet ugyanis Nyugatról hozott magának érveket, mivel a történeti hagyomány egymagában nem látszott eléggé modernnek és hatékonynak, mivel általában a kelet-középeurópai történeti nemzeteknél az állami tradíciót az a nemesség hordozta és jelentette, melynek a XIX. század közepének népiessége, majd meg a következő korok demokráciája előtt el kellett hanyatlania. A történeti nemzet tehát segítségül hívja a nyugati eszményeket, melyek a terület, népesség és főhatalom egységét hirdetik s ezek értelmében akarja megerősíteni a maga szupremáciáját az ország többi népei fölött. Néha közben kiderül, hogy maga a történeti nemzet e formája, mely a „nyelvében él a nemzet“ igéit hangoztatja, szintén eléggé, modern képződmény és a maga részéről élesen szembefordul az elmúlt korszakok nemesi-rendi tradícióival, ezektől mégis átveszi a nemzet egyetemességének tanát s a múlt és a modern demokrácia érveivel megerősítve vallja, hogy egyetlen államon belül csak egyetlen, egységes nemzet élhet s a gondolat megjelenítője az a nemzeti nyelv, melyet a kor ki akar terjeszteni az államterület másnyelvű lakosaira, hogy egészen összefoglalja a poliglott terítóriumot.

A középeurópai kérdés tragikus fejlődése itt kezdődik, midőn a tudatos történeti nemzetek szembetalálkoznak a hasonlóképpen öntudatukra ébredt hagyománytalan nemzetekkel. A történeti elv lényege és tartalma az ország területének teljes egységesítése, míg a hagyománytalan nemzetek ezzel a nem egyszer egészen „modern“ közigazgatási és iskolaügyi eszközöket igénybevevő eljárással szemben a természet- és népjog tételeire, valamint a zárt és sajátos népi hagyományra hivatkoznak. Nem kétséges, hogy területükön a XIX. század utolsó harmadában a németek ellen fellépő csehek eljárása éppen olyan „modern“ volt, mint amilyen „modern“ közigazgatási és közoktatási elveket képviseltek például Magyarországon Tisza Kálmán és Grünwald Béla. Velük szemben a „nemzetiségek“ egy időre a hagyományörzés bástyái közé szorultak vissza s a történeti jog modern előretörésével szemben a még ősbib természetjogot hangoztatták.

Az új európai fejlődéssel szemben a történeti jog elve egyre jobban visszaszorult; a nyugati demokráciák fejlődése, a polgárisodás és iparosodás nagy európai lendülete egyáltalában nem kedvezett e nézetnek, melyet igen soká még a nemesség továbbélő maradványai hordoztak és mely a maga egészében mégiscsak a rendi nemesi korszak öröksége volt. Világosan látszik ez a magyarországi nemzetiségi kérdés történetéből a XIX. század utolsó harmadában. Nem a magyar nép tömegei állanak itt szemben a hasonlóképpen természeti életformát élő nemzetiségi parasztsággal, hanem az „intelligencia“ és a véle összeszőtt közigazgatás, a közigazgatással együtt eljáró és az egységes állameszmét hirdető közoktatás viszik előre a nemzetiségi nép között az állameszme ügyét. A kérdés e pillanatban, midőn még a nemzetiségi nép nagy tömegei nem öntuda-

tosak, elsősorban osztálykérdés, két középosztály küzdelmének kérdése két középosztály létharca. A nemzetiségi középosztályok még eléggé kisszámúak, de igen erős bennük az elhivatottság öntudata; a történeti magyar joggal szemben az etnográfiai természetjogra hivatkoznak és így követelnek népüknek és annak nyelvének érvényesülést, főként részesedést az államigazgatás, a közhatalom, a közoktatás funkcióiban. A kor nézetei szerint azonban ez egyet jelentett volna az egységes államiság felbomlásával. A nemzetiségi középosztály a népre, a nép hallgatag jelenlétére hivatkozik oly időben, mikor a népnek vagy nem volt alkalmja és lehetősége állami akaratkijelentés nyilvánítására, vagy pedig erre még teljesen éretlen is volt a maga primitív természeti állapotában. A nemzetiségi középosztály ezért emlegeti a történeti állammal szemben a „népet“, hogy ennek jogcímén existenciális érvényesülést találjon a magyar középosztály azon elemeivel szemben, melyek akár mint nemesi birtokosok, akár mint közigazgatási és közoktatási személyzet ott élték a nemzetiségi vidékeken az egységes állameszme védelmében és a budapesti központosítás szolgálatában. A nemzetiségi középosztály tehát ki akarta szorítani a magyar középosztályt és át akarta venni funkcióit. Mivel azonban erre nem volt lehetőség, a gazdasági és gyakorlati tevékenységben talált gyümölcöző érvényesülést. Ha visszatekintünk az 1867—1918 közötti korszak magyarországi nemzetiségi történetére, rögtön szembe tűnik, hogy a nemzetiségi területeken élő magyar középosztálytól mennyire idegen minden gazdasági és gyakorlati tevékenység; ezt a zsidóság vette át errefelé is, mely mindenképpen a magyar állameszmét szolgálta a nemzetiségi középosztályokkal szemben; a nemzetiségi középosztályok viszont annál jobban felkészülhettek e gyakorlati pályákon a társadalmi funkciók átvételére.

Ebben az ellentétben már benne van, hogy a történeti jog és a természeti jog ellentéte egyáltalában nem volt formalizmus, hanem igen mélyreható társadalmi és világszemléleti kérdés. A természeti jog uralma a nemzetiségi vezetők, nemzetiségi középosztály körében azt jelentette, hogy teljesen szabadok voltak minden hagyománytól, mely ránehezedett a nemzetiségekkel szemben álló magyar középosztályra: mivel a régi birtokos nemességtől s általában a történeti magyar társadalom formáitól eléggé idegen volt a szabad gazdasági, polgári és ipari tevékenység, hát a nemesség szerepét 1867 után átvállaló középrétegek ebben is utánozták a példaadó nemességet, nem is tudtak megállni aztán a nemzetiségekkel szemben, miután a központi magyar állam elhanyagolt, mind „állami“ pályán éltek s menekültek Budapestre, a megmaradt Magyarországra. A természeti jog hitvallói viszont azzal a felbecsülhetetlen előnnyel rendelkeztek, hogy nem feszélyezték őket hagyományok és közvetlenül odafordulhattak Nyugat-Európa modem polgári és iparos társadalma felé, másfelől meg erre szorította őket az 1867-es államiság tendenciája is, mely a tudatos nemzetiségi középosztályi elemeket kizárta az állami pályákról. A modem polgári, ipari és kereskedelmi individualizmus tehát gazdagon kivirágozhatott a nemzetiségek középrétegeiben.

Természetesen a modem polgárisodás, az általános emberi egyenlőség következményeivel a történeti államnak és nemzetnek is számolnia kellett. Ez így is volt rendjén, nem hiába vette át a magyar reformkor a nyugateurópai fejlődés valamennyi eszközét. A rendi-nemesi történeti állam elfogadta a nyugati nemzetállam összes kellékeit. De itt új kategorizálás érvényesült. A nemesség elhanyagolt és helyébe odalépett — felékitve a történeti hagyomány összes díszeivel, bár közben nagyon is modem társadalmi képződmény volt — az új középréteg s az új nemzeti közösség, melynek többé nem is annyira a társadalmi és gazdasági helyzet, mint inkább a nyelvi értelemben vett elhatárolódás az ismertetőjele. Az államnyelv hordozói és öntudatos hitvallói elkülönítik magukat a nemzetiségi középosztályoktól, melyek természetjogi alapon kívánják népi területükön saját nyelvük érvényesülését. Az államhoz való tartozás, loyaltás és hűség kifejezője, egyszóval az egész állampolgári kötelék meghatározója most már az államnyelv külsőleges fel-

vétele. Az államnyelvhez való csatlakozás egészen könnyű s a korszak nem is keres mélyebb érzelmi és társadalmi momentumokat; a régi patriotizmus őszinte élményei, melyek különben a nemesi korszak örökségéből valók, sorra elfakulnak s a magát annyira organikus képződménynek valló történeti államiság most a mechanikus állami és társadalmi fejlődés útjára lép, mert közigazgatási és közoktatási úton folytatja ezt az asszimilációt, melynek végcélja: a kevert, poliglott keletközépeurópai területen a nyugati nemzetállami elv megvalósítása. Ebben a korszakban a magyar álláspont képviseli a „modern“ Európát és az Európával való ily értelemben vett hasonlóságot, míg a hagyományérző nemzetiségek arra hivatkoznak, — nézzük csak meg a parlamenti naplókban a szerb és román képviselők felszólalásait — hogy hiszen Magyarország „nem nyugati“ állam, hanem keleti állam és viszonyai egészen mások, mint Nyugat-Európa egységes nemzetállami állapotai.

Ez az öntudat már kezdettől fogva ott élt a nemzetiségi középosztályokban, melyek az 1830—40-es évek irodalmi és nyelvi reformjai során igen hamar elérkeztek odáig, hogy szellemi és kulturális fejlődésük magával hozza a politikai öntudatosodást és a néprajzi és területi elkülönülést. Az összes szlovák, szerb, román nyelvi és irodalmi törekvések mögött ott áll ez a konok nemzetállami akarat, mely előbb a történeti Magyarországon belül, majd meg netán azon kívül akar teremteni külön nemzeti közösségeket. A magyar álláspont itt nem nézte meg a dolgok társadalmi természetét: a hivatalos magyar nézetek állandóan gondosan különböztettek a derék és jó nemzetiségi nép és a nemzetiségi „izgatok“, azaz a heves és elszánt politikai agitációt folytató középrétegek között. Holott ez a folyamat egészen természetes volt: a nemzeti tudatot nem az öntudatlan nép képviseli, de műveltebb középrétege; így volt ez a magyar ébredés esetében is. A keletközépeurópai politikai és nemzetiségi fejlődés tehát nem a derék és jó, szelíd és alázatos nemzetiségi nép érzelmei után igazodott, mely a fennálló keretek közt még szükségszerűen tovább őrizte ősi életformái közt a riagyar nemesi birtokosok iránti patriarkális érzelmeit. A nemzetiségi fejlődés ellenben azoknak a középrétegeknek útján haladt, melyek ekkor még nem férhettek hozzá a néphez, de melyek már 1848-ban teljesen készen állottak azzal a természetjogi-néprajzi-nemzetiségi programmal, mely utóbb Magyarország 1918-as tragédiájához vezetett, miután a történeti és egységes nemzetállami elvet nem sikerült semmiképpen sem összeegyeztetni a nemzetiségi középosztályok eszméivel, melyek egyre több kapcsolatot találtak a nyugati társadalmi magatartással.

A modern magyar nemzetállam megvalósítói tisztában is voltak ezekkel a nehézségekkel. Fenn akarták tartani a történeti magyar államot, de az modern európai tartalommal is akarták telíteni. Nem ismerték el a területi-etnográfiai nemzetiségi politikai elvet, nem vettek tudomást a nemzetiségek ilyen igényeiről. De úgy vélekedtek mégis, hogy a nemzetiség min. természetjogi jelenség egyéni és természetes járuléka az embernek s a XIX század mozgalmainak középpontjában az ember, az egyén állott... Deák és Eötvös 1868: 44. nemzetiségi törvénye a történeti magyar állam elvét kombinálta az egyéni elvvel akkor, midőn már a nemzetiségek vezetőrétegei régen lekötötték magukat a kollektív-területi elvhez s népüknek és népük lakóhelyének közjogi-teritoriális személyiséget követeltek, ami gyakorlatilag az egységes magyar nemzetállam felbontásával lett volna egyenlő. A magyar álláspont e tekintetben is „modern“ volt: az individuumra tekintettel volt, de az egységes államon belül nem akart tudni a valamely természeti sajátossággal, tehát nemzetiséggel rendelkező egyéniségek nyilvánjogi tömörüléséről. A magánjogi társulást megengedte, aminthogy a nemzetiségek egyéni alapon alkottak is társulatokat. De mindez nem oldhatta meg a középeurópai és nemzetiségi kérdést, mert hiszen a nemzetiségek már 1848-ban, utóbb meg

1861-ben határozottan lekötötték magukat az autonómista-területi megoldás mellett és a modern nemzetállam gondolatát az egységes történeti magyar állam rovására akarták saját szűkebb etnográfiai-anyanyelvi közösségükön belül megvalósítani.

Az 1868:44. törvénynek nemcsak az volt a végzete, hogy nem volt szankciója és hogy a nem sokkal utána következő korszak kiépítette azt a sajátos magyar centralizációt, mely éppen a liberalizmus korában (!) bízott minden tevékenységet az államra s sorra megsemmisítette az önkormányzati testületeket, illetve azok modern továbbfejlesztésének lehetőségét, de az is baja volt, hogy a szembenálló felek más és más elvi alapon szemlélték egymást. Az állam terjedő hatalma nem adott módot arra, amit Mocsáry Lajos annyira fájlalt, hogy a megyei önkormányzatokon belül, tehát az egyéni elv értelmében érvényesüljön egy-egy megye lakosságának nyelve; ám ugyanekkor a nemzetiségek nem viseltettek lojalitással a központi magyar állam iránt. Később ugyan szívesen és gyakran hivatkoztak a nemzetiségi törvényre, mikor már az 1867-es magyar államiság megerősödött és a Bismarck—Andrássy-féle diplomácia eltávoztatta a monarchia felől az orosz-nagyszláv veszélyt. De különben a nemzetiségi politika már ekkor tele volt oly gondolatokkal, melyek a határon túl kerestek népük számára boldogulást, állami integrációt, műveltséget. Vagyis, miután nem valósulhattak meg az ország határain belül a nemzetiségi autonómiák, a nemzetiségi középrétegek a szomszédos új, fiatal nemzetállamoknál kerestek és találtak segítséget. A magyarországi nemzetiségi kérdés így vált általános középeurópai kérdéssé és ezt a jellegét megtartotta azóta is. A történeti magyar állam problémája nem szűkebb magyar probléma, de elsődrendű külpolitikai kérdés, mely az autonómiák azóta részben méltányolt elvével el nem szigetelhető többé. Az ország határain belül nem tehetek szert a nemzetiségek arra a kor államgondolata és nyugati nemzetállami koncepciója értelmében, hogy megvalósíthassák saját, kisebb autonóm nemzetállami eszményüket, mely ott volt 1848-as programújukban. A tervezett autonóm és „országos“ politikai gondolatok most kifelé kerestek kapcsolatokat; a nemzetiségi autonómiák kérdése nem magyar ügy, hanem a szomszéd kis, új nemzetállamok dolga is. Mikor Deák és Eötvös megalkotják a nemzetiségi törvényt s mikor ennek individualisztikus álláspontja nem talált megvalósulást az ország határai között, a magyarországi nemzetiségi kérdés lelép az eddigi „országos“ alapról, a nemzetiségek többé nem is akarják már, hogy „országos és bevett“, közjogilag elismert és területileg körülhatárolt „nemzetek“ legyenek: nemzeti és állami igényeik odaborulnak határon túli testvéreik ölére, akik éppen az 1860—70-es években élik állami integrációjuk ifjonti korszakát. A magyarországi nemzetiségi természetjogi álláspont egyszerre nem tagadó jellegű már, de igenis pozitív értelmű akkor, mikor a szomszéd népekkel való egységet és egyesülést emlegeti; a természetjog így érkezik el az állami megvalósuláshoz s 1918 végzete csak betetőzi ezt a tragikus fejlődést, mely 1848-ban veszi kezdetét a nemzetiségi középrétegek soraiban.

Ezzel eleve elvész a lehetősége annak, hogy bárki olyasféle megoldást találjon, mely az 1914 előtti skémák szerint különböztet nemzet és nemzet között. A nemzetiségi küzdelmek lényege nemcsak a középrétegek ellentéte, de az egyenjogúságra való törekvés és az emancipáció. A nemzetiségek nem akartak „nemzetiségek“ maradni és államnemzetté akartak emelkedni; emancipációs törekvéseik lényege pedig, hogy egyenrangúak akarnak lenni az egyetemes Európa népeivel s nem ismernek maguk fölött sem történeti jogot, sem pedig nem tűrik más nemzet kiválóságát és uralmát, még ha azt „úri“ és történeti jogcímek igazolnák is. Az 1830-as években elindult fejlődés tetőpontjára ér: a nyelvi és irodalmi mozgalmak kezdeti stádiumától a volt magyarországi nemzetiségek és határokon túli testvéreik elérkeztek az állam-nemzet rangjához. Államgondolatuk viszont mindenképpen ellentétes a történeti elvvel, mert az hierarchikus és lépcsőzetes, különböztet a nemzetek között.

Ezzel a realitással ridegen és pontosan szembe kell néznie annak a magyar gondolkozásnak, mely őszinte tisztulást akar Közép-Európában. Új

államgondolataik birtokában az új államnemzetek nem ismerik el az „Új Hungária“ hierarchiáját és a szentistváni gondolatot, mert bennök 1914 előtti reminiscenciákat keresnek s a történeti örökség felélesztését mindenképpen ellenzik, mert ez az azóta igen megnövekedett nemzeti középosztályok emancipációs öntudatával ellentétes s úgy érzik róla, hogy nemesi-történeti eredetű. S itt nem szabad azt sem elfelejtenünk, hogy a mai magyarországi közvélemény korántsem értelmezi tárgyilagos történeti és tudományos értelemben a szentistváni gondolatot, hanem annak oly értelmet tulajdonít, hogy azt 1914 állapotaival azonosítja. A szentistváni gondolat hiteles értelmével kevesen törődnek s miközben pusztá frazeológiává vált ez az eszmény, a környező államnemzetek úgy tekintenek rá, mint amelynek éle ellenük irányozott.

Holott itt határozottan különböztetnünk kell a szentistváni gondolat aktuális és hiteles értelmezése közt s akkor rögtön nem oly nagy az ellentét a nemzetiségi és magyar álláspont között. A nemzetiségi vezetők 1848-ban, 1867-ben és 1868-ban a területi autonómiát kívánták s azt kérték, hogy számukra is oly területek hasíttassanak ki, mint a székelyek, jászok, kunok, szászok területei. Vagyis a középkori területi-táji-nemzeti autonómiák rendszerére gondoltak abban az időben, mely a nyugati eszmék értelmében — nézzük csak a nagy francia forradalmat, mint valósítja meg a privilégiumok és tartományi különbségek romjain az állam egységét — a teljes állami centralizációra és a külön közjogi korpuszok kiküszöbölésére törekedett. Álláspontjuk ebben a centralista-individualista korban „reakciónak“ is tetszhetett. A mai magyar történeti állásfoglalás viszont nem fordul oly idegenkedéssel szembe a középkor berendezkedésével, mint a XIX. század tette volt, sőt a hagyományos magyar politikai bölcsesség ragyogó példáit szemléli a nemzetiségi csoportok ekkori kezelésében. Ahogy Szekfű Gyula „Állam és nemzet“ című kötetéből megtanulhatjuk, a középkori — tehát szentistváni — magyar politikai módszer az volt, hogy meghagyott minden népet a saját vezetősége alatt, saját életkörülményei közepette s külön, zárt territóriumot rendelt nekik, ahol az ország törvényei és saját szokásaik szerint élhettek. Ma úgy tekintünk erre a módszerre, mint a tiszta magyar türelem és politikai bölcsesség nemes példájára. Ha pedig összehasonlítjuk ezt a középkori magyar módszert a XIX. századi nemzetiségi vezetők óhajaival, a két megoldás közt nem is oly nagy a különbség. Bár itt igenis közbe lehet vetni, hogy hiszen a XIX. században a nemzetiségek nagyon is túltekingtettek a határokon s gondolataik, eszményeik alapján véve nem voltak többé „országos“ formájúak. S valóban, a magyarországi nemzetiségek gondolkozását ekkor már határon túli erők formálják és államgondolatuk, nem úgy, mint a középkorban, más, mint a magyar államgondolat.

Ily nehézségekkel, ily gondokkal kell szembenéznie annak, aki a középeurópai nemzetiségi kérdés roppant szövevényével foglalkozik. Mindenfelől ellentétek, rossz érzelmek tornyosulnak a békés megoldás elé. De nekünk, kik a középeurópai kérdés békés és emberséges megoldásán gondolkozunk, mégis utat kell találnunk ebből a zürzavarból egy jobbik világosság felé. Mily elvek nyomán közelíthetjük meg ezt az eszmei tisztázó-dást, melyre mindnyájan annyira vágyakozunk?

Mindenesetre tekintettel kell lennünk a konkrét viszonyokra és ezen belül kell közelednünk a kérdéshez. A magyar terület és a magyar állameszme konkrét állaga most a mérték és határ, melyen belül ez az ország elfogadhatja azt a középeurópai platformot, mely felől annyit vitatkoztak és melynek lényege éppen Magyarország és népei, illetve Magyarország és a népeivel rokon környező nemzetek viszonya volt. S itt újra

felmerül a feledésből az a nagy alapelv, melyet a tragikus Mocsáry Lajos, az egyéni és nemzetiségi szabadság e megnemértett hősza hangoztatott: a magyarországi nemzetiségek egyéni és nemzeti szabadsága egyben közeledést jelent a szomszédokhoz, hiszen ha ezek látják, hogy testvéreik itt jól és szabadon élnek, másként gondolnak már eleve Magyarországra. Mocsáry Lajos, is az oszthatatlan magyar integritás alapján állott, miközben a szomszéd nemzetek felemelték igényeiket, hogy magyarországi rokaikkal kikerekítsék nemzeti állagukat.

A magyarországi népek és a szomszéd államok közti e kapcsolat különben megfordítható is volna: de az ottani magyarok már eleve „államnépnek“, leszakított többségnek és nem kisebbségnek érzik magukat, aminthogy viszont a magyarországi népek is az államnép rangjáról kezelik a kérdéseket, — államnépnek a szomszéd rokonsághoz való vonzalmuk szerint... Szubordinációról tehát itt szó sem lehet, szó sincs, a modern nemzeti eszme csak egyenrangú nemzeteket ismer s éppen azáltal veszít feszültségéből, ha a legteljesebb szabadság és érvényesülés légkörében kifejlődés felé növekedhetik. A nemzeti eszme pszichózisához hozzátartozik az ellentét, a feszültség, a küzdelem, — rögtön értelmét veszti azonban, ha követelményei megvalósultak.

Az 1868: XLIV. törvény létrehozói valami ilyesfélére gondolhattak. Mivel pedig a jelenlegi helyzetben nem lehet szó a nemzetiségi kollektív értelmezéséről, hogy az ellentéteket csökkentsük, vissza kell fordulnunk a hajdani individualisztikus megoldás felé. Hiszen az emberiség manapság úgy sincsen túlságos bővében az egyéni szabadság, az egyéni elv követelményeinek ... Az egyéni elv, a nemzetiségi szabadság gondolata így is nagy és konkrét igényeket hordoz szívében. Semmi másról nincs itt szó, mint hogy élethez segítsük a mai viszonyok és lehetőségek között azt az 1868: XLIV. törvényt, mely az egyéni szabadságjogok alapján rendezte a nemzetiségi kérdést. Nem végső eszmény és cél ma már, a nagy kollektív nemzetiségi csoportosulások között, ez a törvény, de a fejlődés útjelzője lehet. Tartalma a polgári szabadság. A magyar törvények uralmát vallja, de ezeken belül teljes módot ad a nemzetiségi rétegek, a nemzetiségi nyelvek közigazgatási, közoktatási és társulati érvényesítésére, a nemzetiségek társulati szervezkedésére. Akik a nemzetiségi és közép-európai kérdésen gondolkoznak, azoknak arra kell törekedniük, hogy minél jobban megértessék a magyar társadalommal e törvény szellemét. A nemzetiség természeti és emberi tulajdonság, elemi jog, — ez legyen az egyik alapelv. A másik: a nemzetek közti viszonylatokban többé nem lehet szó szupremáciáról, egyenlőtlenségről, hatalmi és uralmi elvről. Mindez pedig a konkrét viszonyok közt is a szabadság és emberiség érvényesítését jelentheti.

Az 1868: XLIV. törvény különben folytatása 1848 szellemének. 1848 a kezdete a nemzetiségek elszakadási törekvéseinek, ám ugyanakkor magában rejti a szabadság és emberiség alapján történő közeledés lehetőségeit is. A kérdés egyszerűen eszmei és emberi: itt különböző természeti (nemzetiségi) tulajdonságokkal rendelkező emberek együttműködéséről volna szó. A magyar 1848, a magyar reformkor tartalma különben is a polgári szabadság. A reformkor a magyar kérdést állami értelemben gondolta megoldhatónak s a kor terminológiájában állam egyet jelentett nemzettel; így tartotta ezt Kossuth Lajos is. A reformkor szerint pedig a magyar kérdés lényege a szabadság és a jog. A magyarság létének és törekvéseinek ekkor magas eszmei tartalmat tulajdonított: a szabadság és a polgári jogok megvalósítását. A magyarországi nemzetiségek viszont a terjedő magyarosítás ellenében a reakciónál találtak szövetséget, holott tevékenységük tartalma — a népiesség — valóban demokratikus volt. A probléma ma

is a régi, amin összeütköztek 1848 ellentétei: a nemzetiség önmagában mit sem ér, ha nem segítik nagy emberi ideák; a megoldás felé vezető út pedig a kölcsönös jóakarat és egyéni szabadság útjelzőin halad keresztül: ne az uralom elve vezessen, hanem hogy e nagy emberi kérdésben természetjogi értelemben egyenlő mértékkel mérjünk mindenkinek. Az egyéniség, az ember megbecsülése, az emberben rejlő természeti elemek és tulajdonságok méltánylása tehát kezdete a nemzetiségi kérdés megoldásának is.

GOGOLÁK LAJOS